

GYÖRI KLÁRA KISZÁRADT AZ ÉN ÖRÖMEM ZÖLD FÁJA

A közel száz oldalas visszaemlékezésből — vagy hogyan is nevezhetném azt a sajátos önvallomást, amelyet a kiváló mesemondóasszony felkérésre ugyan, de láthatóan belső kényszerből fogalmazott meg — közreadom e részletet, abban a reményben, hogy érzékelhetővé válik általa az egész mű hangulata. Ízelítő kíván lenni az önéletrajz verbő epikájából, mely egyben kendőzetlen vallomás a nyers és rideg népi valóságról. S ezen belül az asszonyi kiszolgáltatottságról. Mivel ez az őszinte és mélyről jövő vallomás a széki mindennapok realitásába ágyazott, nemcsak Györi Klára egyéni sorsát példázza, hanem a múltbeli széki asszonyi sors szimbólumává nő. Arról az asszonyról szól, aki „csak verve jó”; aki még saját lakodalmán is csak „jövendő embere” után, és nem *mellette* lépked az utcán; akit a táncra nem lehet felkérni, hanem messziről kell odakiáltani neki „Hej, Szováti Sári!, Hej, Botos Zsuzsi!”; akivel egy másik utcabeli legény csak úgy táncolhat, ha őt „felajánlják” neki az odavalósiak; akinek legfőbb erénye, hogy „az étel párájából is jóllakik”, akinek asszonnyá válását a széki lakodalmas — valójában „jajnota” — költőien így jellemez:

*Hullni kell a virágnak,
Esküdni kell a leánynak...*

De a vallomás nemcsak szociográfiai szempontból értékes, hanem írásműként is megállja a helyét. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy írója nem akármilyen széki asszony, hanem népi alkotó. Nemcsak abban az értelemben, hogy a hagyományos szűzsét sajátosan, szabadon, a maga lelkére szabva tolmácsolja, hanem abban is, hogy százhusz „igaz történetét” saját élményei, hozzátartozói s faluja mindennapjai ihlették. E műnek tehát már van „előzménye!”

Szerkezeti kimunkáltságában évezredek során kialakult közösségi szerkesztői technika érvényesül, amely az eleven szóbeliségben a közösség majd minden tagját ahhoz segíti, hogy bármit megszerkesztve, szűzsé-szerűen adjon elő. A szűzsé — miként erre Meletyinszkij rámutat — ősi esztétikai kategória. Miként a mesékben is megfigyelhető egy belső strukturáltság az epizódokban, amelyek tetszés szerint készen kiléphetnek egyes szerkezetekből, és beleépülhetnek másokba, biztosítva a népi epika sajátos variációs lehetőségeit. Kali néni írásaiban is külön-külön történeteket, epizódokat figyelhetünk meg, melyek mindegyike egy központi élménymagból csírázik ki. Ez epizódok aztán maguk is beleépülnek egy nagyobb struktúrába, ciklusba, amelyet az élete folyása szabott meg. Több ilyen ciklus figyelhető meg írásában, a *Lányság és szerelem*, *Asszonyi sors*, *Nehéz mindennapok* — ilyen címetek adhatunk azoknak a nagyobb fejezeteknek, amelyekre az egész mű tagolódik.

De Kali néni írásán nemcsak a közösségi mivesség jellemzői látszanak. Emlékeinek, élményeinek kiválasztásában nagyszerű írói intuíció érvényesül. A műben jól követhető lélektani elemzés figyelhető meg: a hetvenöt éves asszonyt azt vizsgálja, milyen döntő külső és belső tényezők járultak ahhoz, hogy élete összegezéséeként ezt a mottót legyen kénytelen felírni visszaemlékezései fölé:

*Kiszáradt az én örömem zöld fája,
hetvenöt év fészket rakott reája.*

*

Az itt közreadott epizódok címűl a szövegből kiemelt kis részlet szolgál, mely tömören fejezi ki a történeté kerekített epizód eszmeiségét, mondandóját. Az íráson semmit nem változtattam, úgy adom közre, ahogyan ő azt leírta, csupán a műben amúgy is meglévő természetes tagolást tettem nyilvánvalóbbá, hogy segítsem az olvasót felszusszanni e lávaszerű, de csak színleg egyenetlen áradásban. A kiválasztott részletek a *Lányság és szerelem* (I. rész), illetve *Nehéz mindennapok* ciklusból valók.

Nagy Olga

*Kiszáradt az én örömem zöld fája,
hetvenöt év fészket rakott reája...*

FILEP KLÁRA

Én, Filep Istvánné Győri Klára, 1899. június 4-én születtem Szék községben. Hatodik gyermekük voltam szüleimnek: négy fiú és két leány. Ép, egészséges család, közepes életmód, sem nem nagygazda, sem nagyon szegény. Mindünknek tömött termetünk, pozsgás-piros arcunk, magunkfajta népek közt csevegő szánk volt. De ha valami úri nép szólított meg (bótos, tanító, pap), nagy ügyelettel szóltam, nehogy hibázzak, nehogy butaságot galagolyjak össze, mert az ilyesmit már kiskoromba szégyelltem.

Egyhónapos pólyás voltam, nagy tűzvész tört ki a községben. Édesanyám még gyengélkedő volt, nehéz szülés után. Édesapám Bonchidára volt országos vásárba, marhát eladni. A tűzvész közeledett házuk felé. Édesanyám féltibe elájult, s mások, amit mentettek, de mindenkinek előkerült a maga baja. Közel volt hozzánk a temető. Temető aljába egy nagy rét. Oda osztán nagy összevisszaságba, sok mindenkinek sok mindene csomóra, halomra hányva: hátha még maradt bár belőle valami... Engem

is és édesanyámat is oda lefektettek a földre, ott biza szedelgő disznó, juh, borjú, minden felügyelet nélkül...

Egyszer látják: egy nagy koca az orrával mind hengerget valamit. Megnézték, mi az? Hát egy pici pólyásbaba. Amely én voltam akkor. Valaki felkap, s beletett egy oda kihurcolt hordóba, s szaladtak tovább, menteni, mert már a tűz nagyon közeledett. Egyszer látják: az a nagy koca eldúti a hordót, s csak maga elejibe vesz, s csak hengerget... De biztosan megmentettek, mert még ma is megvagyok...

A házunk biza elégett. Édesapám Bonchidán eladta a két ökrét, s jött haza. Mikor kiért a hegytetőre, tisztán be lehetett látni a községbe: látta, hogy ég a háza. Eszméletlenül esett össze, mert a ház is, de édesanyám is eszébe jutott, hogy vajon ki tudott-e menni, mert beteg volt. Eszméletét veszíté, s mire magához tért, a két ökör árát kilopták a zsebéből. Na, osztán ez igazi csapás! A tűz százhatvan házat emésztett fel, minden melléképületekkel együtt.

LÁNYSÁG, SZERELEM

Olcsó lett a leány s az özvegy menyecske...

Kitört a nagy háború, mind elvitték háborúba tizenhét évtől ötvenig az embereket, hogy siralmas volt az élet. Mindenkinek volt valakije a gyilkos háborúban. Volt úgy, hogy apa fiával együtt kellett menjen. Na, akkor már befellegzett a lányoknak is, semmi vidámság, semmi mulatság, csak a rózsaszín tábori lap volt a boldogságunk, amit a hozzátkartozótól mindennap elvartunk. Ez a gyilkos háború kezdődött 1914 augusztusában s végződött 1919-ben. Így közbe rendre csetlett-botlott haza szomorún, vesztesen, a sok kedves ifjú, sok férj, apa és sok kedves soha. S így ebben az időben nagyon olcsó lett a lány s az özvegy menyecske. Ha hazajött egy ügyes

legény, érdekből elvett egy ügyes menyecskét, kinek férje odaveszett az átkos háborúban, mert volt ház, ökör, szekér s minden gazdasági felszerelés, s így az a fiatalember lehetett a maga gazdája s nem más napszámosa.

Lányságom ezért volt hiányos. Egészséges, pozsgás arcomra, szívemre s vidámságomra ránehezült az átkos háború. Három kedves, jó bátyám a harc téren éhezett, halálfélelemben. A kedves, vidám legények közül nagyon sokan otthaltak. Ha nagy ritkán történt, hogy valamelyik legény hazajött szabadságra, az engem keresett föl a leányok közül legelőbb, nagyon sok ügyes menyecske meghalt 1918 őszén, de több-

nyire ilyen televér, hogy csoda volt. S így maradt sok ügyes leánynak özvegyember. S ha jöttek az ügyes legények haza? Azok lesték, hol maradt oda a férj, hogy vegyék el az özvegy menyecskét, mert ott volt ház, ökör, szekér, mivel

kezdje a gazdálkodást, nemcsak a nap-számot róni. Szóval érdek! Sok-sok ilyen érdekházasság volt Szíken. Most már nincs, most aki egészséges, akar dolgozni, az boldogul, csak aki öreg, beteg, annak nehéz.

Mikor legény ment szolgálóleányt hazahozni . . .

1918 októberjében utánam jött édesapám. Sok dolog volt az őszi betakarodással, de asszonyom nem akart engedni, mert nála is sok volt a dolog. Édesapám hazajött akkor Kolozsvárról, s szólt egy szép legénynek:

— Te fiam, nem mész be Kolozsvárra Kali után? Hozd haza!

— Az örömmel jött s szólt:

— Na Kali, szedd, amid van, viszlek haza, apádékkal megbeszéltük. Ki vagy kirve, s megyünk hirdetni.

Volt, aki rossz gondolattal volt

Mikor én voltam leány s még azelőtt sokkal is, itt Szíken szokásban volt, hogy nyárúrdóbe a leány kint hált egyedül, vagy tornácha csinálva valami ágyféle, vagy bent az első házba, meg még a pajtahíjába jó illatos szénába. S erre rákezdtek a mondókát:

Hol a leány?

A pajta híján.

Hát a legény?

Rajta szegény.

De biza oly szörnyű harcok, kínok történtek, hogy a leány, és én magam is, jobban kifáradtam a védekezésbe, mint a hosszú napi aratásba. S ezért a leány

nem küldheti el a legényt, mert hogy védekezik, azzal még nem úz olyan nagy truceot, a legény még remél. De ha elküldte a leány, vagy egyszerűen bemegy szüleihez, hol szülei alusznak, a legény nagy bosszút forral ellene. S még ez sem elég: az összes fiúkat addig ingerli ellene, hogy szegény leányt nem táncoltatják, nem beszélnek vele. Így szegény marad a megrugdosott becsületjével. S ezért a lány biztatja. A sok csókok között telnek a gyötrő éjszakák, s ezért jó a szülő szoros fegyelme: szigorúan éber legyen leánya felett. Ezzel sok nehézségtől óvja meg.

Hagyj békét, a francba, az özvegyembernek . . .

Na most a spanyol elvonult, megmaradt sok helyen szomorú nyomán hol özvegy, hol árva. En is január—februárba helyrejttem. Előállt a kérő, nem egy, nem kettő, mi legyen, melyiknek mit mondjak? Egy reggel pucolom még a petróleumlámpát, a porcelán ernyője kisiklik kezemből, s eltörik. Na mi legyen? Szaladok boltba, megyek, nincs! El kellett menjek messzibb boltba, próbáljam ott meg. Mikor megyek a felszegi bolt előtt, sok-sok ember van tömörülve. Mikor közeledek, előmbe jön egy gazdaember s mondja:

— Kali, menj itt körbe be az udvaron, mert itt most dohányosztás van, s későre jutsz oda.

Frissen megfordulok, az udvar felől megyek be. Mondom, mi kellene. S mond-

ják: nincs. Ki onnan s megyek haza. Ez az ember, ki ott rámszólt: „menjek körbe“, mikor kijöttem, jó velem, lépést tartva lakása felé, s mondja:

— Hogy vagy, Kali? Van komoly udvarlód? Foglalt vagy?

Ez az özvegyember meglátott engem a bolt előtt, s úgy szólt meg. Felesége akkor halt meg spanyolban, s megkért engem: nem beszéllek vele? Nem lenne kedvem hozzámenni feleségül? S mutat a nagy magos házra. Ott, abba a nagy, magos házba lakik. Áldott jó Isten! Tán azonnal bementem volna.

„Na de szüelim mit mondanak?“

Elmegyek haza. Két kilométer távolság volt. Lámpaernyőt nem kaptam. Édesanyámnak mondom, hogy né milyen megszólítást kaptam. Édesanyám azt mondta:

— Hagyj békét, a francba, az özvegyembernek, nem neveltelek én özvegyember számára. Azért várt Víg András nagy bízva? Nap-nap után leste, hogy gyógyulj, erősödj! S más is van, válogass!

Alig szólunk pár szót, csattannak az ajtók, jön a küldönc, egy asszony, s mondja:

— Filep Pista küldött, elvinné Kalit, úgy megbecsülné. Igaz, van két kicsi lánya, ő minden nehézséget magára vállal.

Édesapám kint volt, semmit nem tud ezekről. Szénát raktak be csűrbe a kazalból, onnan etessék könnyebben a marhákat.

Azt mondja édesanyám a küldöncnek:

— Né te fiam! Ne is próbálkozzál a reabeszéléssel, mert bejön Mihály bátyád, az úgy összeszid! Ha ne lenne legény, még akkor se vállalnánk özvegyembert.

Elmegy a küldönc, jön a jó mesélő nagynénem, a fehérhajú Zsuzsi néném, az, aki visszatartott a szép meséjével a haláltól.

Mondja édesanyám neki:

— Nézzen ide Zsuzsi néném! Kalinak izenget egy özvegyember.

— Semmi közünk vele! Amíg egy legény van a faluba, monddjad Kali lelkem:

*Aga-bogas magos kender,
Nem kell nekem özvegyember,
Mer az özvegy özvegy rózsza,
De a legény bazsarózsa.*

Ha bazsarózsa, ha nem bazsarózsa, én az özvegyembert nem ismertem, csak a házát. Az meg örülésig vonzott.

Azon este akart a legény a szüleimtől kikérni, csak jó még egy küldönc, izeni az ember: este jön, beszéljük meg az egybekelést. Én odasúgtam a küldöncnek, jöjjön csak!

Édesapámnak még nem mertünk szólni, édesanyám is csak ellenezte, de én nem bírtam lecsitítani magam.

A lakásunk úgy állt, az ablakokon tisztán látszott be a fő utcáról az egész szobába. Este lámpánál az volt a divat, senki nem tett függönyt. Úgy kellett alkalmazkodni, hogy bárki az utcáról ha betekintett, mindent látott. Sokszor megtörtént: kilesték a legények a vacsorát, megszármolták, hányat fal a leány. (Egy lányról elbeszelték, negyvenháromat falt, s mégse tettek függönyt.)

Én azon kedd este elmentem a legényem elől az imaházba. Az pedig az ablakon keresztül látta, hogy nem vagyok bent a házba, s megértette, mit jelent. Nem ment be hozzánk, elment. De nem úgy az özvegyember! Az bement, leült, beszélgetett szüleimmel. Édesanyám font. Nem tudom, hogy ők ismerték-e. Édesapám nem is képzelte, mi ügyben ment ez oda hozzájuk. Én későre, tíz óra tájt mentem haza az imaházból. Ott találtam szüleimmel, beszélgettek. Én frissen beperdülök:

— Jó estét adjon Isten!

Fogadja az ember. Én reápillantok, de én soha nem láttam addig. Gondoltam: ez lesz az a szóbanforgó özvegy. Édesapám még semmit nem sejtett, nem mertünk neki szólni, féltünk, hogy atyásan összeszid. Kapom a guzsalyt, fonok én is szaporán. Egyszer veszi a sapkáját, s kőszön:

— Jó éjszakát!

Édesapám is veszi a sapkáját. Én lecsapom a guzsalyt, s lépek utána. Lépdél édesapám is. Édesanyám hátul megrántja az ujjasát, s inti: üljön le. Az nagy bambán néz: hát mi ez, megbolondultatok? Édesanyám azt mondja halkán:

— Kalihoz jött.

— Hát a felesége...?
— Meghalt spanyolba.
— Na semmi közünk! Biztos vannak gyerekei is, zörgessen más ajtón!
Kint megálltunk egymás mellett, s kezdi:
— Kali drága! Vajon számíthatok rád?
Én biza biztattam:
— Igen, Pista báty, igen!

Nem tanál sem korotok, sem szokásokat...

Ezek előtt hallottam, mikor kéri ki a lányt, megkérdik mások jelenlétiben: „Hát te szereted ezt a legényt?” A lány kell mondja: „Szeretem”. De ez olyan szegényvalami volt. Jaj, gondoltam: én ezt nem tudom mások jelenlétében ki-
szólni!

Na ez kedd este volt. Kint jó hidegbe egy órai beszélgetés után megölelt, megcsókolt, mint legény ahogy szokott, elköszönt s elment.

Bemegyek szüleimhez, azok jól lekapnak:

— Hogy tudtál annyit künn ülni vele? Mít tudtál vele beszélni?

Én nem szólok, csak szepegek.

— De tán nem jön többet?

— Az ugyan jön holnap este is!

— Tán nem bolondultál meg? Hát mit kezdenél vele? Nem tanál sem korotok, sem szokásokat! Meg hallom, két gyermeke van, s tizennégy-tizenöt éves kor-különbőség! Na most egyik gyermeknek mossad a seggit... a másik árulkodik utána. Izenj fel neki, hogy ne jöjjön többet...

S nem bírtam kinyögni, hogy a ház vonz nagyon.

Reggel felkelünk. Elé sem hozható semmi, szüleim azt hitték, lecsillapultam az embertől. Könnyű lett volna, de a magos ház! Az előbbi tulajdonosok már ki voltak ekkor halva, az ember anyja kissé távol lakott. Ez is jó jel volt számomra. 1919 telén három testvérek szálltunk ki, két bátyám, kik csak a harctérről jöttek haza. Nagyon sokat szótt-font drága kedves édesanyám, s még otthon is maradtak hárman, nem lehetett nagyon sok kelen-gyét kapjunk. Így mind filtem, hogy egy-kanca-picsa anyós elbeszél, leszól, s itt nem lakott vélünk anyósféle. S ezeket elgondoltam.

Na jött a szerda este, én nem szólhat-tam egész nap, mert féltam is ellent-szólni, s szégyelltem is. Eljött az özvegy-ember, de szüleim elég mostohán beszél-tek vele. S mikor kikísértem, kérdi: szól-tam szüleimnek? Mondtam:

— Igen.

— Ne félj, mert úgy megbecsüllek, hogy még keresztül se lépek előtted soha! Olyan nagy bajba vagyok. Járok az er-dőre favágni, mikor jövök haza, zárt ajtó, hideg ház. Nem tudom: tüzet csináljak, a kismarhákat lássam el, vagy a gyer-mekeim keressenem fel! Én úgy megsajnál-tam, rászántam magam kegyelem-házas-ságra...

— Akkor jöhetek holnap este kikírni? Mondom: — Igen, igen.

De nem tudtam, mire fejlődik holnap estig. Az este elment, csütörtök este jött, s mikor bejött hozzánk a házba, én már láttam, a belső zsebéből kidomborodik az üveg. Leül, kissé beszélgettünk, s egyszer csak kezdi:

— Mihály bá s Kati néni! Mük Kali-val elbeszéltek, hogy egymáséi legyünk. S azt mondta Kali, szolt keteknek is, s nem bánják.

Arra édesapám nagy fennszóval mondja:

— Én fiam ebből semmit nem tudok, ne hamarkodd el ezt a fontos dolgot. Figyelj, érdeklődj, me vannak rossz hí-rek is a lányról, s ne azután bánd meg.

De megszeppen az én özvegyemberem!

— Hát Kali azt mondta, el van értve, beleegyeznek. Hozzám jön feleségül.

De kiugrott belőlem a szegénylősség. Jól a sarkamra álltam s mondtam:

— Én most is azt mondom!

Amint fontunk, én is, édesanyám is, én fontam rendezes, de édesanyámnak úgy megeredtek a könnyei, csak úgy pe-regtek le a keblén s végig a kötényén. Én csak a házat bálványoztam, attól ne-hogy elmaradjak.

Úgyhogy kedd este eljött mint ismer-etlen, szerda-csütörtök este a kikírés, vasárnap hirdettek ki mint házasulandó párt. S akkor szóvá is tette:

— Né Kali, ne váratoss sokáig, me ne-
kem nagyon nehéz.

Én sajnáltam a két gyereket, egyál-talán mind nagyon szerettem. De apám a szokásos rendet mindenbe szerette betar-tani, itt is a háromszori kihirdetés teljen be, akkor szép díszesen, pártáson, vasár-nap templomban volt az esküvőm, 1919. március 2-án.

Mikor ment édesapám az anyakönyv-
hez, még felszólított:

— Né Kali, még most e percbe vissza-léphetesz. De ha már be lesz adva a hir-detés, egy fél szavad nem lehet többé.

— Menjen csak édesapám, a jó Isten se-gítse!

Széki domboldal (Szabó Tamás felvétele)

Bezzeg nem szégyelltem, mint azelőtt gondoltam, hogy szégyellem kimondani: „Szeretem“. Amit oly nagyon szerettem, azt soha ki nem mondtam, hogy az az érzéketlen ház volt.

Na apám elment, ott várt rá az özvegyember, elintézték dolgukat, a bejelentést, s a vőlegényem jött a polgári estéken. Édesanyám biza sirt, egyre pergett a könnye. Hát, gondolom, ez így van.

Mondta nekem többször:

— Kali fiam, megüzenem, ne jöjjön többet.

— Jaj édesanyám, nehogy megizenje!

Eljött az este. Ha vagy egy kissé késett, én már féltem, hogy üzent édesanyám. De ha már eljött, s tíz órán túl

ott beszélgetett, gondoltam: „az anyja keserves kínjába, mért nem megy már el?“

Na így telt három hét, s mentünk esküdni. A három hét alatt többször megtörtént, míg nem volt itt az ember, bátyáimtól üzentek be legények, menjek ki csak egy pár szóra. Mind kértek, hagyjam le az özvegyembert.

S az a szokás volt Szíken, hogy elszökik a menyasszony más legénnyel. Egy kissé zúg a pletyka, de beléunnak, s kerül új pletyka, s az lemarad. Édesapám észrevette ezeket a susogásokat, bátyáimat letiltotta, többé nekem semmi postát ne adjanak át, semmi üzenetet ne mondjanak meg.

Lesik, figyelik, hogy megy végbe az eskü mondása

Na most mondjam el az esküvést. Tele volt a templom a jó református hívekkel. Lesik, figyelik, hogy megy végbe az eskü mondása, hogy legyen a pletykázóknak mit pletykáljanak. En mikor mondtam a pap után a szavakat, közel is volt az úrasztal az asszonyok padjához, tisztán, érthetően mondtam. De biza én is tisz-

tán, érthetően hallhattam, mikor valamely asszony a padban mondta: „Hej, de szépen mondja, de milyen hamisan!“

Ezt a szeretetlenségre mondták. Hát akkor még nem voltak különös megjegyzéseim.

Meglett az eskü. Templomból kijövet, Felszeg felé kellett lépdeljünk, úgy hegy-

re fel vezetett utunk. Nagyon-nagyon sok nézőnk volt. Mikor megyünk a főbíró kapujánál, ott is sok férfiak voltak ösztetömőrülve. (A főbíró olyan szabad-szájú, gyönyörűszál ember volt.) Köszönni a nászagnyok szoktak nálunk, a két nászagnyot közös szóval kísérik mondják. S köszönnék a kírók a főbíró úrnak. S azok sok szerencsét kívánva, visszaköszönnék, s a főbíró hallhatóan mondta:

— Aj, ezeket tudnék adni az első felesért.

A többi ember jó harsányan kacagott réá. Nem tudom, jobban elpirosodtam-e, mint rendesen, mert a két arcom rózsája mindig piros volt, nagyon sokan még szemembe is mondták: „Kali, te ki vagy festve!” (Ha tudtam volna, valami szép fehérrel még megpróbáltam volna.)

Na így végimentünk a felszegi fő utcán, s elértünk az imádott házhoz. Első volt, csókoljam meg anyósomat, e szavakat mondva:

— Engedje az Isten, legyen keenek jó menyé!

Az anyós is megöleli a menyasszonyt, s mondja:

— Engedje az Isten, legyen jó anyósod!

S ekkor bevezetnek az első házba, s leültetnek. Egész körbe asztalok megterítve. Ahogy leültetnek, korban egy négy évbe járó kicsi leányt mellém, azt mondják:

— Ez mostantól a tiéd lesz.

Megcsókolom, s mondom ott a többség előtt:

Most jött a legnehezebb, hogy vetközzek . . .

Na most mi legyen? Most jött a legnehezebb, hogy vetközzek, s jaj, jaj, még másféle is, s szégyenlés. Mi legyen? Hát a vőlegényt lehet megverte a sok isten-áldja az üvegéből, én kimegyek a pitvarba, ott a sötétbe levetközöm, szépen a karomra szedem ruháim, s most ingbe, pendelybe várnám, jöjjön ki utánam. Nem jön. Én fázom, hideg volt künt levetközve. Nagy szégyellve benyitok, hát ott bóbiskol, gyökönt az ágy szélén. Na örvendek én, hátha elmúlik a harc. Elötöm a lámpát, s valahogy lassan elku-corgálok, s el is alszom. Örvendek, hogy alszik, mindjárt kipillan a szemem: „na keljek én hamar, mert olyan minden, mint egy csatatér, ott a sok mosatlan; gyújtsak tüzet; tegyek mosogatóvizet. Szedjek itt rendbe, mert csak én rám vár itt minden dolog . . .”

Csúszok, mint egy féls macska, ne vegyen észre. Supp! Leesek. De nagyon túróm, hallgatok. Akarok felállni, nem tu-

— Adja a jó Isten, lehessek jó anyád! S ó unszolás után felpislog. Fejemen a ruzsmalint pártá, berakva apró aranyfüsttel. S kérdi:

— Nem adod azt a szépet nekem?

S akkor még mondják:

— Na Zsuzsi! Mit kell mondani?

S úg mondja:

— Adja az Isten, legyen jó leánya kednek!

Megint kéri a pártát, adjam neki. Mondom:

— Holnap a tiéd lesz.

Mondja:

— Igaziból, örökre?

— Igen.

Na ott asztalok terítve, asszonyok sürgönek-forognak, a vőlegény kell induljon az új anyós, após után, vagyis a menyasszony szülei után. Mikor odaér, bemegy, akkor szólja először: „Apám s anyám”. Így köszön be:

— Jó estét, apám s anyám!

A belső zsebiből elővesz fél liter pálinkát, ő is e szókkal:

— Engedje az Isten, hogy legyünk jók egymáshoz satöbbi.

Ott a menyasszony vendégei készen kell várják, pálinka- és süteményfogyasztással töltik az időt, de mikor megérkezik a vőlegény, szedelőznek, s mennek a lakodalmas házhoz, mert ott először a menyasszony vendégeit ültetik be első helyekre. S akkor vezetik a kírók a vőlegény vendégeit, mindenütt az öregebbeket előbb.

dok. Akarok lépni, nem tudok. Fogózkodva a bútorokhoz, térden . . . Nem tudok. Áldott jó Isten! Megijedek szörnyen: mi lesz velem? Hát milyen szépen sikerült a lefekvésem, milyen szép csendbe volt az a kis alvás, s én ettől is megnyomorodtam. Mi lesz velem, ha nem tudom kivonni magam a nagy feladattól?!

Sírva csúszkállok, félek, ne ébredjen meg. Na oszt félóra elteltivel kezdek láb-ra állni, de sántikálva, de félek, hogy jó valaki, s mit mond, vagy mit gondol.

Lehet, hogy oly nyomorék kucorogtam, megszibbadt mindenem.

Na neki én a dolognak! Már javában mosogatok, mikor az új ember megébred:

— Há mia, mért köttél fel? Gyere, feküdj vissza.

— Há hogy? Itt mindjárt jönnek, kiknek van itt edényük, azt rendbe kell tenni.

Na felül, köhög, prüszög, foly a taknya-nyála, amint köhög, rotyog...

Aldott jó Isten!

Mi hét testvérek voltunk (de mondjam, hat, mert legnagyobbik iskolás korába egy nagy járványba belehalt), na maradtunk négy fiú, két leány. De én soha nem hallottam egyiket sem így illetlenkedni, nemhogy az első ruhánk itt rongyos, ott rongyos, kilátszik egyiknek-másiknak a micsodája. Az nem soha! Én férjhezmentem, nagyobb, mint óvodás kislány

Jaj, reámszakadt az ég...

Na most térjek vissza. Hétfő reggel ő még aludt, s én mosogattam. Vártam, hogy megtekintem, milyen szép gazdas alsóruha lesz rajta. Nem tudom, mért jött ez a hülye vágy, semmi szerelmi, vagy már a szeretet is a hetedik határba illant attól a szörnyű köhögés és kísérőtől. Már azért úgy fél szemmel rápillantok: hát azon olyan gatyá, olyan ronda, de szürke, komisz gatyá. Atyám Istenem, mit tegyek? Én emellé nem közelítek, jaj, ne érjen hozzám, félek, brantot kapok tőle! Na akkor vesz elé olyan harisnyát, hogy gatyá, harisnya, mindkettő; átlátszó ujjast, olyant, hogy a nagy foltok úgy repültek le, mintha valami fekete varjak repkedtek volna körülötte. S megiszonyodva, kétségbeesve, félve mondom neki: tegye le azt a komédia gúnyát, fogja be viselni, ami a tegnap rajta volt, s újnak veszünk mást. Azt mondja:

— Azt nem vehetem fel, mert haza kell adjam, semmi nem az enyém.

Jaj, reámszakadt az ég egy darab Istennel! Jaj, kívántam meghalni! A hat főtt tojás a tálalson volt feltéve, de volt maradva vacsoratól húsleves, töltött káposzta. Én úgy akartam, abból együnk szépen beosztva. A húsleves hamar megromlik, s kár. A többiek még állnak. Azt mondja: ő eszik főtt tojást. Mondom neki: hagyjuk a gyerekeknek. Ó nem! Azon mosdatlan hamar megtakarítja a hat főtt tojást, úgy, ahogy volt, só nélkül, meg egészen egyszer nyomta be a szájába s nyelte le. Egymás után hatszor ment be a hat tojás. Jaj, de visszaadtam volna mindent! De mit? A házat... — akarom mondani, de azzal mi közem? Belementem, s ilyen gyönyörű televíziót láttam. Nem kapcsolhattam ki, hogy ne lássom. Na most mit csináljak? Eljő az este, kell feküdni le, menjek a hóhér gatyá s ennyiből hóhérember mellé! Jó, mert volt egy kis pálinka, biztattam, hogy igyék, s úgy üvegből ittunk. De pohár rosszabb lett

csurdén nem láttam. (A szolgálásomban vagy nem volt gyerek, vagy más helyembe öt leánygyerek volt.)

S nem bírtam az urammal sem egyáltalán úgy összeleledni soha, hogy megnézzük egymást, mert durva volt, elereszkedett volt, sem dolgában, sem beszédjében nem volt soha örömöm, szerencsém, hogy nem volt soha gyermekem, mert rendes, normális gyermek itt nem jött volna létre, csak félszeg vagy nyomorék.

volna, mert meglátta volna, hogy én nem iszom. Ő nyelte atyásan. Irítottam a részegtől is. A mi családkban soha sem apám, sem bátyáim soha, de soha be nem léptek kocsmába. Volt otthon jó házi szilvapálinka, édesapámnak volt pálinkafőző üstje, pálinka volt, de részeg nem!

Na bágyadozik az én vőlegényem, mert még vőlegényem, mert még nem tértünk át a súlyán. Lefekszik, tépáz engem. De elévettem a gyermek kisköntösét s mutatatom: né itt meg kell varrjam. Galagoly. Jaj, de nekem elől tűz, hátul víz! Melyikbe füljak belé? Csak szól: menjek már feküdni. Mit csináljak? Muszáj! Lefekszek. Ölel. Mintha vaskapcsok szorítának. Én beszélek össze-vissza, s magamban kérem a jó Istent: Istenem, altasd el! Elmondok harminc miatyánkot: „Csak szabadíts meg a gonosztól!”

Na azért — nem azért —, elaludt. De inkább gondolom, a pálinkától, de én oly hűségesen elmondtam az ujjaimon végigszámolva harminc miatyánkot... De aludni nem tudtam a szörnyű látásoktól: „Jaj, hát ezek a falak ezt rejtegették nekem!”

Nyolcéves koromtól vágytam bár közeli lenni, hát ezt tárta elém! Jaj, nincs mentség! Apámnak nem szólhattam, meg volt mondva; s mit apám kiszólt, azon másítani nem lehetett, pardont nem ismert.

Az emberem aludt, de egyszer felébredt, hiába ígertem a jóistennek a harminc imát. Most már kezd szorongatni, ölelni... Jaj, mitévő legyek? Még ez volt az első próba. Még mondott valamilyen enyhe szókat:

— Hát nézd, ez így kell legyen, mások is így tesznek.

Mondom:

— Egye meg a fene, aki ezt kitalálta.

— Ne szidd, mert az az Isten volt.

Szerencse, hogy csak ketten voltunk, a gyerek aludt.

Győri Klára (középen), széki háza előtt. Jobb szélén Kallós Zoltán

(Nagyon sok helyen haton is aludtak abba a szobába, após, anyós, nagylán, nagylegény. Na ne félj, világ! Én inkább meghaltam volna, mint mások jelenlétében engedjek.)

Na még igazán először nemhogy melegedjek, én úgy reszkettem, úgy fáztam. Mindegy: ő volt az erős. Szörnyű nagy kínban voltam én is, de ő is. Nem lehetett, s nem lehetett!

Eletemben senki után úgy nem vágyódtam . . .

Történt, hogy a negyvenes évek közepén hoztak ide Szikre Désről egy gépészt; a mellettünk levő malmot kellett rendbeszedje. Ez egy igaz szívű, tiszta lelkű, jószágos ember volt, s hogy a szomszédságban volt a malom, a tulajdonos itt nálunk vett szállást a gépésznek. Szállást adtam, de kosztot nem. Kedves ember volt a gépész, az mindenkin segített szelíden, mi csak tőle telt, s úgy tudta viselni magát, hogy még gyanú se fért hozzá. Még most is csodálom, hogy az én vad emberem is be kellett ismerje nagy finomságát, úgyannyira, hogy nem szenvedtem meg ezért a férfiert. Valami két hónap hiányzott az egy évből, hogy nálunk volt; egy szobába laktunk, egy szobába aludtunk, s mikor a malomba nem volt dolga, itt velünk beszélgetett, olvasott. A kosztrészét is odahozták nálunk, ott költötte el, s nem hogy féltékeny lett volna az emberem, hanem amikor egy kissé jobb főzést intézhettem, az emberem súgta: kínáld meg a gépész úrt. Én

nem, mert szégyelltem, ő városi, s ez igen gyenge lesz neki; ezért szidott meg sokszor. Én mondtam, kínálja ő, s így nagyon ritkán történt a megkínálása annak a finom, jó embernek. S az a sok jósága, helyessége úgy belelopózott a szívembe, hogy majd megzavarodtam érte. De biza zavarodhattam, mert ő a kis körmével se tudott róla. Egyszer úgy volt, hogy megcserélik a gépész szállását, na akkor voltam én nagy bajba. Ott sírtam, ahol csak az Isten látta. Hogy bár ne is lássam, ne is halljam, mert nagyon szép, helyes beszédje volt. Az volt az óhajom, maradna itt, hadd lássam szüntelen, azzal is beérné az én beteg szívem.

Nem volt idő, csak akkoriba lépett a harminc évbe. Na most én mit tegyek? Egy szobában aludtunk, az uramnak nem engedtem volna, ha megölt volna, akkor sem, hogy valami neszt észrevegyen. Nem bírtam volna ki a szégyent. Pedig hát tudtuk mindnyájan, hogy ez a rongy élet úgy megy, de az emberemnek még

így volt jobb, mert hogy baj ne legyen, én hívtam ki az istállóba, s önként, na gyere s igazítsd magad gyorsan, s éjjel meg ne mocsanj. Még ha fordulni kellett, még akkor is nagyon lassan, mert zörgött-zizegett az ágyba a szalma, s nehogy undort, sem semmi érzést ne idézzünk elő a másik ágyban fekvő férfinak. S mintha még az én emberem sem lett volna olyan gonosz, boldog volt, mert azt hitte, vágyódom utána, s azért tépem ki az istállóba, hogy ott végezze el a maga baját. De nekem soha, egy esetben sem ért egy fakrajcárt. Ezért nem helyeslem, hogy a nemi életet közösülésnek nevezik, mert én nem közösültem, nem volt közös az érzés. Mert én, mikor vettem észre, hogy nem kerülhetem ki, kell engedjek, kemény ökölbe szorult a kezem, s boldog lettem volna, ha olyankor bár kétszer-háromszor a pofájába vághattam volna!

Hej, de nem így a gépéssel, azt hittem, megzavarodok! Úgy vágyódtam utána, de ezt elrejtettem, s nem tudom, megtudta-e valaha vagy soha. Egyszer el kellett menjen az uram hosszabb útra az ökörszekérral, úgyhogy éjjelre is odavolt. Reszkettem az örömtől, na most háha sikerül a boldogságnak közelébe jutni. Az emberem iderendelte éjszakára egy hatéves unokáját, gondolom, semmi baj, a gyermek elalszik, s én mennyországot éreztem magam körül. Este volt örölnivaló, a malomból kissé későn jött haza, még jobb, me jól elalszik a leánya. Én lefeküdtem, jó meleget csináltam. Hazajön a gépész tíz óraker, szép csendben vetkőzik, lefekszik. Szép holdvilágos éj van, a szobánk is négy nagy ablakkal világos. Lefeküdt, de tudta, hogy az emberem nincs itthon. Én nyugtalan vagyok, világért nem tudnék aludni, figyelem s hallom, mélyebben szuszog, alszik. Hej, de aggódom. Nem voltam csúnya, negyven, negyvenegy éves, egészséges, piros arcom volt. Még várok és remélek; szép fehér pendelyt vettem magamra, s közben a gyerek szó-

lít, hogy kell pisilni. Na én feltűnő zajjal leveszem, s beszéllek hozzá: „Nem vagy drága szomjas?“ „De igen“. Én lobogva megyek a szép holdvilágos szobába a kancsót elvenni, csak úgy repül utánam a szép fehér pendely. Ott közel az úr ágya, de semmi jel sincs, mintha senki nem volna ott. Úgy addig, hogy le kellett feküdjem, de alvás nincs. Hát mi legyen? Én — ha ott reped szét a szívem —, akkor sem szólok, pedig életemben soha senki után nem vágytam annyira, mint most ez után a férfi után. De én soha, de soha meg nem szólítottam férfit, ily alkalom nem volt. Ej, gondolom, ha már nem is vagyok kedvére való szép, de hát ő is csak egy gépész s nem király. Tudtam, már régtől nem volt öszszebújva nővel, háha, háha... Csend van, egyszer zizeg a szalmaszál, le az ágyból, kezdem én a takarómat hajtogatni, vegye észre, hogy nem alszom s szólhasson. Hallom, veszi fel a cipőjét, hallom, megy az ajtóhoz, megy ki. Na, én még remélek, s gondolom, hogy lenne jobb: kissé kéresse magam, vagy öleljem gyorsan magamhoz? Hát uram fiam, jön be, s megy szép csendesen az ágyához, le a cipőt s lefeküdt.

Jaj, de nagy bánat volt a szívemen, de nem szóltam volna egy országért egy szót sem. Féltem, rendreutasít, s ezt már igazán nem bírtam volna ki. Így virradtunk ki szép testvéresen, de csalva éreztem magam. Az utcabeli fehérnépek s mások mind azt hitték szentül, én a gépéssel egy vagyok. Az emberemet is megszólították többen: te, há hogy bírod a sógor-ságot? — Te, há te előbb vagy ő? S egyszer ment, fogadjon ügyvédet, s pert akart kezdeni, de ez az úr addig beszélt hozzá, hogy elhagyta. Na, másnap, hogy hazajött az emberem, kérdi tőlem, na hát hogy telt? Mondom: kérjje ked meg kicsi Sárítól, nem bánom, ha a mai nap elküldi kend. S úgy is volt. Szerettem, de már reményem se lehetett, Isten vele.